

čj. AS/1-416/95 V Praze dne 31. ledna 1995

Výpočetní technika a dopady jejího využívání na archivnictví

Metodické stanovisko

V současné době se velice zrychluje zavádění výpočetní techniky ve všech oblastech lidské činnosti. V souvislosti s jejím rozšířením vyvstává před českým archivnictvím několik zásadních úkolů, a to **1)** stanovit, zdali písemnosti vzniklé za pomoci výpočetní techniky jsou po provedení skartačního řízení archiváliemi, **2)** vyhodnotit trvalou dokumentární hodnotu takto vzniklých písemností, **3)** stanovit podmínky pro přejímání písemností na různých médiích do archivů, **4)** objasnit možnosti využití výpočetní techniky v archivní praxi, a konečně **5)** vyhodnotit právní relevanci takto vzniklých písemností.

ad 1: Zákon o archivnictví stanoví, že "Archiválie jsou písemné, obrazové, zvukové a jiné záznamy, které vznikly z činnosti státních orgánů, obcí a jiných právnických osob i z činnosti fyzických osob a které vzhledem ke svému dokumentárnímu významu mají trvalou hodnotu".¹⁾ Tato část zákona zůstává základem pro další výklad. Při koncipování jeho novely vycházeli zpracovatelé z tehdejší úrovně znalostí využívání výpočetní techniky a jejího dopadu na spisovou službu a další podobné oblasti. Z tohoto důvodu nebyla citovaná pasáž dále rozšířena či podrobněji vysvětlena. Písemnosti vzniklé za pomoci výpočetní techniky byly v zákonu implicitně charakterizovány termínem "... a jiné záznamy", pod něž patří rovněž např. záznamy na magnetofonových páscích atp.

Dle uvedené charakteristiky lze do takto vymezeného souboru pojmout rovněž písemnosti vzniklé za pomoci výpočetní techniky, které tedy budou po provedení skartačního řízení považovány rovněž za archiválie. Proto samozřejmě podléhají předarchivní a archivní péči. Ve srovnání s písemnostmi vzniklými "klasickými" postupy (tj. s písemnostmi vyhotovenými běžnými psacími prostředky nebo mechanickými psacími stroji a jejich kopiemi) však vykazují některé podstatné odlišnosti; o nich viz níže.

ad 2: Za archiválie jsou považovány pouze takové záznamy, které mají vzhledem ke svému dokumentárnímu významu trvalou hodnotu.²⁾ Toto konstatování zákona o archivnictví je velice důležité pro vlastní posuzování písemností vzniklých pomocí výpočetní techniky, neboť tvoří jeho základ.

Otázka trvalé hodnoty těchto písemností je velice složitá, neboť na rozdíl od "klasického" způsobu vyhotovení je možné u takto vzniklé písemnosti pozměňovat její obsah, aniž by změna byla patrná či vůbec zjištělná. Právě v tomto bodě tkví nejpodstatnější rozdíl mezi písemnostmi vzniklými běžnými psacími prostředky a písemnostmi pořízenými pomocí výpočetní techniky. Z uvedeného důvodu nelze však písemnosti, vzniklé zapsáním do paměti počítače považovat za dokumenty s trvalou hodnotou. Písemnost vzniklá zapsáním do paměti počítače získá trvalou hodnotu teprve po vytištění na papír.

Trvalá hodnota písemností vzniklých sejmutím za pomoci skeneru či obdobných zařízení (tj. pořízení kopie prvotní písemnosti a její přenos do paměti počítače) není rovněž žádná. V tomto případě zůstává původní originální záznam, a to zejména záznam písemný, obecně základním a rozhodným dokladem právě pro případné uplatnění především v oblasti práva. Archivní přístup k záležitosti vychází z podstaty vlastního vzniku prvotního, originálního záznamu, vytvořeného původcem, a z významu jeho celkové výpovědní hodnoty. Při každém zhotovení kopie, mimo jiné přenosem na jiné médium, je míra věrohodnosti a její prokazatelnosti podstatně omezena. Proto nově vytvořený záznam se nemůže vyrovnat původnímu, originálnímu podkladu. Navíc při vědomí existence původního písemného záznamu nelze z uvedených důvodů považovat za archiválii jakýkoli jiný druh či formu kopií (např. i proto, že je lze bez větších obtíží obsahově libovolně pozměňovat).

Písemnost vzniklá za pomoci skeneru či jiného zařízení tedy získá trvalou hodnotu teprve po vytištění na papír, obdobně jako písemnosti vzniklé zapsáním přímo do paměti počítače.

ad 3: Přejímání písemností (archiválií) vzniklých za pomoci výpočetní techniky do spisoven, správních archivů (meziarchivů) a archivů je nutno rozdělit do dvou oblastí. Jestliže jsou písemnosti předávány ve formě výstupu z výpočetní techniky na papíře, je nutné upozornit na nutnost požadování určité kvality tisku.

U jehličkových tiskáren musí být výstup na papír proveden minimálně v tzv. "dopisové kvalitě" ("letter quality"), tzn. že nepostačuje běžný výstup bez nastavení kvalitnějšího tisku (je míněn rychlý tisk, tzv. "tisk draftem"). Jinak totiž výstup na papír podléhá vlivem prostředí degradačním procesům mnohem rychleji, než je tomu u běžných písemností, vzniklých za pomoci psacích prostředků či mechanických psacích strojů. Z tohoto důvodu je důležité trvat na výstupu v "letter quality", neboť jinak nelze zaručit uchování písemností po delší dobu (což je pro jejich uložení v archivech nezbytným předpokladem).

Při použití laserových tiskáren je nutné dbát, aby na vytištěných listech nebyla pokud možno tučná sazba (např. tučné nadpisy apod.). V tučné sazbě je velké množství barviva, které po uložení listů způsobí ve velice krátké době jejich "slepení", čímž se zcela zničí.

Oproti přejímání písemností ve formě výstupu na papír se nedoporučuje přejímat do archivů záznamy písemností na nosičích využívajících magnetickou cestu záznamu (nejčastěji diskety různých typů). Tato média nejsou určena pro archivaci dat, ale pro uchování dat po určité nezbytně nutnou dobu. Pro účely archivace jsou naprosto nevhodná.³⁾ Z technických důvodů (záznam informace je proveden magnetickou cestou) nelze u žádného takového nosiče stanovit a zaručit minimální dobu, po kterou bude záznam uchován beze změny, tj. za jak dlouho bude ještě kompletní, v původním znění záznamu. Žádný výrobce neposkytuje garanci na dlouhodobé uložení nosičů bez ztráty částí informací (nebo informací celých) na nich uložených.

V archivu (meziarchivu) by se v případě převzetí nosičů muselo přistoupit k pravidelným kontrolám stavu záznamu informací a k jejich obnovování; takovou službu ovšem není možné archivními silami zajistit. Žádný archiv kromě toho není schopen dlouhodobě zabezpečit prostředí,

potřebné k trvalému uložení nosičů. Je nutné rovněž počítat se zastaráváním výpočetní techniky a jejím rychlým rozvojem a obměňováním; za 15 - 20 let bude výpočetní technika na takovém stupni vývoje, který patrně neumožní pracovat se záznamy na nosičích současných rozměrů (5 1/4° a 3 1/2°).

Ukládání disket různých typů se zaznamenanými informacemi bude v brzké budoucnosti realitou především ve spisovnách všech druhů. Tento trend není možné brzdit administrativními zákazy nebo omezeními, která beztoho nemohou mít žádný účinek. Lze jenom doporučit nejvyšší míru obezřetnosti při ukládání. K potížím totiž může dojít již v průběhu skartačního řízení nebo při předávání písemností archivům. Ty budou přejímat pouze písemnosti na papíře, v žádném případě diskety a podobné nosiče. Bude tomu především z důvodu požadování trvalé hodnoty a v některých případech také právní průkaznosti archiválií, kterou záznamy na disketách a jim podobných nosičích nemají, a dále z důvodu trvalosti záznamu.

Základním nosičem pro archivování písemností však zůstane i nadále papír jako prvotní použitá látka nebo druh výstupu pro zaznamenání informace z výpočetní techniky. Ve spisovnách (potažmo i ve správních archivech) je možné ukládat datové nosiče s písemnostmi označenými skartačním znakem "S". Je však nutné vyžadovat, aby v předávacím protokolu bylo pracovníkem útvaru, který písemnosti na nosiči předává, písemně potvrzeno převzetí odpovědnosti za uložené informace; spisovna či správní archiv pak odpovídá pouze za fyzické uložení nosičů. Oproti tomu písemnosti se skartačními znaky "A" a "V" je nutno předkládat ke skartačnímu řízení v tištěné, psané nebo jiné formě, zajišťující jejich trvalou hodnotu; proto se doporučuje ukládat je již ve spisovnách v podobě jiné než ve formě záznamu na disketách.

V této souvislosti je nutné upozornit rovněž na nízkou životnost záznamu na termočivých faxových papírech. Písemnosti přijaté faxem na termočivém papíru doporučujeme okopírovat a k ukládání používat ověřené kopie .

ad 4: V archivnictví je využívání výpočetní techniky směřováno především do oblasti operativní informační evidence a zpracování archivních fondů. Zde doposud nenastaly žádné potíže či nejasnosti právního charakteru, neboť jde v podstatě o vnitřní využívání výpočetní techniky a výstupy směrem ven (tj. z archivnictví) prozatím nenabývaly rozsahu, který by požadoval výstupy nutně právně průkazné.

Oblastí, v níž tento požadavek nastal, je ovšem spisová služba a její evidence. Zde je nutné postupovat tak, že soubor informací zpracovaný výpočetní technikou bude po jeho ukončení a uzavření vytištěn a opatřen náležitostmi právně relevantní písemnosti (týká se např. vedení podacího deníku atp.).

Využívání výpočetní techniky v archivnictví v oblasti spisové služby, evidence a zpracování archivních fondů se jeví jako výhodné; musí však být prováděno za současného dodržování přesně stanovených zásad. Mezi základní patří pravidelné, nejlépe několikanásobné zálohování vložených informací. Jen tímto způsobem se lze vyvarovat náhodné ztráty uložených dat. Podobně je nutné ukládání disket se zálohovanými informacemi jinde, než je umístěna vlastní výpočetní technika. V

případě krádeže techniky (kterou nelze nikdy vyloučit) zůstanou zachovány diskety s uloženými informacemi, mnohdy cennějšími než vlastní technika.

ad 5: Otázka právní průkaznosti písemností přejímaných do archivů není pro archivnictví prvořadá. Jelikož u takovýchto písemností rozhoduje pro převzetí do archivu jejich trvalá hodnota, právní průkaznost je až věcí druhotnou. Pouze u určité části písemností, přejímaných do archivů jako archiválie, se může brát ohled na jejich právní průkaznost, neboť nelze vyloučit její potřebu pro prokazování v budoucnosti.

Právní průkaznost písemností (a potažmo tedy rovněž archiválií) vzniklých prostřednictvím výpočetní techniky lze ovšem stanovit pouze prostřednictvím průkazního řízení. Občanský soudní řád připouští, že ke zjištění skutečného stavu věci při průkazním řízení mohou sloužit všechny prostředky, jimiž jej lze zjistit; taxativně je však nevyjmenovává. Písemnosti vzniklé za pomoci výpočetní techniky výslovně neuvádí, ale ani nezamítá. Závisí tedy jedině na rozhodnutí soudu při řízení, bude-li písemnost takto vzniklá uznána za právně průkaznou např. při důkazním řízení.

Jelikož pak obsah takto vzniklých písemností lze pozměňovat (viz bod 2 tohoto stanoviska), některé zákony, předpisy a nařízení striktně stanovují typy písemností, u nichž je požadována písemná forma vyhotovení.⁴⁾ U písemností vzniklých za pomoci výpočetní techniky lze zvýraznit trvalou hodnotu určitými administrativními postupy (pročíslování, svázání nebo sešití, orazítkování, podepsání příslušným pracovníkem a zanesení do evidence jejího původce), pro určení jejich právní průkaznosti bude však vždy rozhodující stanovisko soudu při průkazním řízení.

Hromadné zavádění výpočetní techniky mj. do oblasti spisové služby a základní operativní evidence s sebou přináší rovněž vznik nových, tzv. "archivních" programů. Jejich autoři již nepočítají s výstupy dat na papír. Tento nový programový trend nemůže české archivnictví ani sekce archivní správy samozřejmě nikterak ovlivnit. Velice pravděpodobně budeme nuceni za 5-10 let reagovat na zcela jiné podmínky, než je tomu v současné době; vzniknou nová záznamová média splňující v základních rysech předpoklady pro trvalé, či alespoň zaručeně dlouhodobé uchování dat a nemožnost jejich libovolného pozměňování. Proto je právě v současné etapě více než důležité, aby české archivnictví bylo alespoň výše nastíněným způsobem připraveno na nově vzniklou situaci a reagovalo na ni tak, jak to doposud umožňuje zákon o archivnictví a další předpisy.

Poznámky:

1) Zákon č. 97/1974 Sb., o archivnictví, ve znění novely zákona č. 343/1992 Sb., oddíl 1 (Archiválie), § 2, odst. 1.

2) Tamtéž.

3) Tento závěr konstatovala mimo jiné studie doc. ing. P. Macha, CSc., doc. ing. M. Šnorka, CSc., a ing. I. Kudláčka, CSc., z Českého vysokého učení technického v Praze "Záznamová média pro archivaci dat" (Praha 10.1. 1994, str. 9-14; uloženo na archivní správě).

4) Tak např. Zákon ze dne 12. prosince 1991 č. 563/1991, o účetnictví, stanoví v části sedmé (Ustanovení společná, přechodná a závěrečná), § 33, odst. 5, že "Použití prostředků výpočetní a jiné techniky musí umožnit výstup údajů v písemné podobě, pokud je požadována z důvodů ověřování účetní uzávěrky" a z dalších důvodů. Přitom, jak praví odst. 6, "Účetní jednotky jsou povinny zajistit ochranu účetních písemností a údajů v nich obsažených, záznamů na technických nosičích dat nebo mikrografických záznamů je nahrazujících, prostředků výpočetní a jiné techniky a projekčně programové dokumentace ... před jejich zneužitím, poškozením, zničením nebo ztrátou".

Příloha 1:

Doporučené znění příslušného ustanovení skartačního řádu, využívané v současnosti při jejich schvalování:

Písemnosti, které jsou podle skartačního rejstříku archiváliemi (tj. je jim přiřazen skartační znak "A"), a písemnosti označené skartačním znakem "V" musí být ke skartačnímu řízení předloženy v psané, tištěné nebo jiné formě, zajišťující jejich trvalé uchování.

Písemnosti, kterým je podle skartačního rejstříku přiřazen skartační znak "S", mohou být ke skartačnímu řízení předloženy i v jiné podobě, např. ve formě datového záznamu na disketě. Odpovědnost za uchování dat na disketě nese jejich původce.